

Zulajka open haar ogen – Guzel Jachina

Arthur Langeveld

Vertalersgeluktournee 2018

Zulajka opent haar ogen is geen boek met één alles overheersend vertaalprobleem. Het is geschreven in betrekkelijk normaal Russisch. Zelfs het bargoens dat af en toe voorkomt is van het normale soort. Wel is het een historische roman – het boek speelt in de jaren dertig van de vorige eeuw – en gaat het over zaken waar een hedendaagse Nederlander nooit mee in aanraking is gekomen: de klassenstrijd, onteigening van boeren, massale deportaties van *koelakken*, de taiga, het bouwen van een plaggenhut, een bevalling met stuitligging door een krankzinnige arts bij een kampvuur. Om maar een paar dingen te noemen. En de hoofdpersoon, Zulajka, is een analfabete Tataarse vrouw die nooit verder dan haar dorp is geweest, ook al iemand met wie een moderne Europeaan zich moeilijk kan identificeren.

Het boek levert zo een hele reeks kleine, incidentele vertaalproblemen op, waarvan ik er hier twee wil uitlichten. Klein leed, zogezegd.

De internationale

Het is me al eerder overkomen: in de tekst wordt een gedicht of lied geciteerd waarvan een Nederlandse vertaling voorhanden is. De vertaler denkt dan: ha, leuk, dat scheelt weer een hoop werk. Hij zoekt die vertaling op, maar dan blijkt dat hij er niets aan heeft, omdat in het origineel wordt voortgeborduurd op of gerefereerd aan een aantal elementen uit dat gedicht/lied, die in die vertaling ‘vrij’ zijn vertaald.

Ik had het in *De idioot* van Dostojevski, waar een ballade van Poesjkin wordt voorgelezen en vervolgens door een heel gezelschap wordt becommentarieerd, met grappen en al. De bestaande Nederlandse vertaling bleek juist op de punten waarover de discussie ging zo vrij en afwijkend dat ik er niets aan had. Ik moest zelf aan de slag: 8 rijmende en metrische strofen.

In *Zulajka opent haar ogen* was het minder dramatisch. Als Zulajka met haar man op de slee door het bos rijdt, hoort ze achter zich iemand een lied zingen dat ze niet kent. In het Russisch, een taal die ze redelijk verstaat. Het lied is De internationale, niet het bekende eerste couplet (‘Sta op, verworpenen der aarde’) maar het tweede en derde.

Toen ik de Nederlandse vertaling opzocht, van de hand van Henriëtte Roland Holst, bleek deze een bijna totaal andere tekst te zijn dan de Russische. Veel gewrochter en moeilijker dan het Franse origineel, en dan de Russische vertaling die dat origineel op de voet volgt.

Internationale 2^e couplet, vertaling Henriëtte Roland Holst:

De staat verdrukt; de wet is logen,
de rijkaard leeft zelfzuchtig voort.
Tot het merg wordt d’arme uitgezogen
en zijn recht is een ijdel woord.
Wij zijn het moe naar andr’r wil te leven.
Broeders! Hoort hoe gelijkheid spreekt!
Geen recht waar plicht is opgeheven,

geen plicht zij waar recht ontbreekt.

Zulajka hoort dit lied en heeft er haar gedachten over, bijvoorbeeld na de laatste regels van die tweede strofe: een lied van de werkende mens, concludeert Zulajka, een smid of een smelter.

Maar u ziet het, bij Henriëtte is er geen sprake van een smid. Ik moest dus óf deze gedachte van Zulajka weglaten of veranderen, of de tekst van De internationale veranderen. Ik heb voor het laatste gekozen. Het lied rijmt, dus ik moest vier regels vervangen.

Hier de Russische Internationale in het Russisch met een letterlijke vertaling ernaast:

Никто не даст нам избавленья:	Niemand zal ons verlossing geven:
Ни Бог, ни царь и ни герой.	God, noch tsaar noch held.
Добьёмся мы освобожденья	Bevrijding zullen wij verkrijgen
Своею собственной рукой.	Enkel door onze eigen hand.
Чтоб свергнуть гнёт рукой умелой,	Om met vaardige hand het juk af te werpen,
Отвоевать своё добро, —	ons eigen goed te veroveren,
Вздувайте горн и куйте смело,	Blaast de hoorn en smeed moedig
Пока железо горячо!	het ijzer zolang het heet is.

Vertaling: Arkadi Kots

U ziet hier inderdaad het ijzer dat moet worden gesmeed, welk cliché Zulajka letterlijk neemt. En hieronder de nieuwe versie van de internationale, met de eerste vier regels van Henriëtte Roland Holst en de laatste vier van mij:

Internationale, nieuwe versie

De staat verdrukt; de wet is logen,
De rijkaard leeft zelfzuchtig voort.
Tot 't merg wordt d'arme uitgezogen
En zijn recht is een ijdel woord.
Het juk dat ons knechtte tot op heden
Wierpen wij af met vaste hand.
Het ijzer als het heet is smeden,
Zegt ons de stem van ons verstand.

Armpjes, beentjes, teentjes

Het Russisch heeft een aantal eigenaardigheden waarmee ieder die die taal wil leren al in de eerste lessen wordt geconfronteerd. Wij onderscheiden in het Nederlands 'arm' en 'hand', 'been' en 'voet', 'tenen' en 'vingers'. In het Russisch is dat anders, daar heb je één woord voor arm + hand, één voor been + voet, en één woord dat zowel vingers als tenen kan betekenen.

Нога (noga) - been + voet
Пальцы (pal'tsy) - vingers, tenen
Рука (roeka) - arm + hand

Dat kan soms onduidelijkheden opleveren: pakte ze hem bij de arm of bij de hand, had hij pijn aan zijn been of aan zijn voet? In *Zulajka* vond ik een heel mooi voorbeeld van het woord ‘pal’tsjiki’ dat zowel vingertjes als teentjes betekent. Eerst een letterlijke vertaling. Het is de scène waarin de krankzinnige arts bezig is met een stuitbevalling.

zijn vingers voelen een piepklein pootje met uitgespreide *pal’tsjiki* – vier aan de ene kant, het vijfde aan de andere kant: dat is een armpje. Je beentje, hummel, je beentje moet ik hebben.

En even verderop:

Nog een pootje. Ditmaal kijken alle *pal’tsjiki* dezelfde kant op.

In de vertaling is dat geworden:

Zijn vingers voelen een piepklein pootje met uitgespreide vingertjes: vier aan de ene kant, het vijfde aan de andere: dat is een armpje. Je beentje, hummel, je beentje moet ik hebben.

En:

Nog een pootje. Ditmaal met teentjes eraan in plaats van vingers.

Het feit dat ze allemaal dezelfde kant opkijken is voor de Nederlandse lezer volstrekt overbodig, omdat normale tenen dat altijd doen.

De context is overigens dat de arts bij de stuitligging het bovenste beentje moet hebben om het kind eruit te trekken: dus hij zoekt naar teentjes, die het in het Russisch met dezelfde woord moeten doen als de vingertjes.

Twee kleine problemen, en zo waren er nog honderden in dit boek van vijfhonderd bladzijden, en trouwens in willekeurig welk ander boek dat uit het Russisch naar het Nederlands moet worden vertaald.